

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

NATIONAL SENIOR CERTIFICATE

KEREITE YA 12

SESOTHO PUO YA TLATSETSO YA PELE (FAL)

PAMPIRI YA PELE (P1)

PUDUNGWANA 2022

MATSHWAO: 80

NAKO: Dihora tse 2

Pampiri ena e na le maqephe a 12.

DITAELO HO MOHLAHLABUWA

1. Pampiri ena e arotswe DIKAROLO TSE THARO, e leng:

KAROLO YA A: Tekokutlwisiso	(30)
KAROLO YA B: Kgutsufatso	(10)
KAROLO YA C: Dibopeho le melao ya tshebediso ya puo	(40)
2. Araba dipotso TSOHLE.
3. Qala karolo E NNGWE le E NNGWE leqepheng LE LETJHA.
4. Seha mola qetellong ya KAROLO E NNGWE le E NNGWE.
5. Nomora dikarabo tsa hao feela jwalo ka ha dipotso di nomorilwe pampiring ya dipotso.
6. Tlola mola dipakeng tsa dikarabo tsa hao.
7. Tsepamisa maikutlo haholo mopeletong le popong ya dipolelo tse nepahetseng.
8. O eletswa ho sebedisa nako ya hao tjena:

KAROLO YA A: Metsotso e 50	
KAROLO YA B: Metsotso e 20	
KAROLO YA C: Metsotso e 50	
9. Ngola ka mongolo o makgethe, mme o balehang.

KAROLO YA A: TEKOKUTLWISISO**POTSO YA 1**

Karolong ena o fuwe mefuta E MMEDI ya ditema. Bala le ho boha tema e nngwe le e nngwe. Araba ka lentswe LE LE LENG feela moo ho hlokehang, ntle le haeba potso e hloka tlhaloso kapa karabo e teletsana.

Bala tema ena e latelang ka tlhoko, e be o araba dipotso tse hlahang tlasa yona.

TEMA YA A**MAJWANA A DIPHIYO**

1	Lefu la majwana a diphio ke le leng la mafu a jeleng setsi mehleng ena. Ho akanngwa hore selemong ke batho ba fetang halofo ya miliyone ba amohelang diphaposing tsa tshohanyetso dipetlele ka lebaka la mathata a lefu lena. Sekgahla sa ho ipheta ha lefu lena bathong se hodimo, mme lefatsheng ka bophara ho nama ha lona ho a eketseha ka lebaka la dijo tseo batho ba di jang mmoho le diphetoho ditlwaelong tsa bona tsa ho phela.	5
2	Re buisane le ngaka Odion Aire, setsebi se ithommeng pele thutong ya ditho tsa mmele tse amehang ho ntsheng metsi mmeleng (urology) sepetleleng sa Urology, Pretoria ho fana ka lesedi mabapi le lefu lena le hlobaetsang batho. Majwana a diphio ke majwana a botjwang ke mokedikedi wa dikhemikhale ka hara diphio. Mokedikedi oo o a fetoha o ipope hore e be ntho e thata. Ho na le mefuta e mene ya majwana a diphio. Mefuta ena e laolwa ke hore e entswe ka dikhemikhale dife. Majwana a diphio a nang le motswako wa khalsiamo, ke ona mofuta o etsang dipresente tse 70. Matshwao a bontshang hore motho o na le majwana a diphio, a laolwa ke bohloko le tulo ya ona ka diphioyong.	10
15
3	Letshwao le ikgethang leo lefu lena le ithlahisang ka lona le bitswa lelana. Lona le iponahatsa ka lehlaba la tshohanyetso le bohloko haholo lehlakoreng kapa mokokotlong. Bohloko bo bakwa ke ha lejwana le tswang ka diphioyong, le kena ka hara ditjhupu tse tsamaisang moroto ho tloha diphioyong ho leba senyeng. Lejwana leo le fihla le dula ka hara tjhupu le baka kगतello ya moroto le ho ruruha, mme bohloko ba teng bo fihle bo fete kapa bo hle bo dule hona moo nako e telele. Ha lejwana leo le tswela pele ho theoha, ho ya ka bolelele ba tjhupu, tulo ya bohloko ba lehlaba le yona e a fetoha, e leba dithong tsa botona le botshehadi.	20
4	Majwana a manyane a ka ba teng diphioyong ntle le ho iponahatsa ka matshwao afe kapa afe. Ho tlatseletsa ho ao, ho boela ho na le majwana a maholo a ikentseng makalakala a tletseng sebakeng se sehlo. Semaka ka majwana ao ke hore ha a bohloko ebile ka nako tse ding, a lemohuwa ka tshohanyetso ho ne ho sa shwejwe ona. Majwana ana a diphio a fumanwa ka ho nka ditshwantsho ho motho ya nang le matshwao ao. Ho sebediswa motjhini o hlwahlwa wa boemo bo hodimo, o kgonang ho bona le majwana a manyenyane, a ipatileng ka hara ditho tsa motho tse ka harehare. Motjhini ona o bitswa 'non-contrast CT scan'. O kgonang le ho lekanyetsa kamoo majwana ana a kgobokanang kateng, e leng se ka etsang hore ho be bonolo ho lepa mofuta wa majwana ao. Ekserei yona e kgonang ho bontsha moo ho nang le majwe a diphio a nang le khalsiamo leha feela he, ditshwantsho tsa yona di le lerotho.	25
30
35

5	Ho bohlokwa ho ya ngakeng ha o ikutlwa o opelwa haholo, haholoholo ha o kile wa tshwarwa ke bolwetsi bona nakong e fetileng. Ngaka ke yona e tla etsa qeto ya hore ebe maemo a hao a hloka hore o thuswe kapelepele, o amohelwe ntlong ya kokelo kapa o fuwe meriana e itseng feela. Ho molemo ho tsebisa ngaka haeba o kile wa ba le bothata ba diphio kapa bona ba ho rota kaha seo se tla e thusa ho tseba hantle kamoo o ka phekolwang kateng. Ho teha mohlala, ho motho ya nang le phiyo e le nngwe, ha ho hlokehe hore a phekolwe ka mokgwa wa kgale kapa o tlwaelehileng leha e ka ba o na le majwana a manyane.	40 45
6	Qeto ya ngaka malebana le hore o hloka pheko ya mofuta ofe, e itshetlehile hodima dintlha tse ngatanyana tse kang, boholo ba majwana mmoho le boteng ba tshwaetso. Ke diphetoho dife tseo motho a lokelang ho di etsa bophelong ba hae ha a ntse a phekolwa? Ka kakaretso, ho eketsa dino tse mokedikedi ho molemo hobane ho fokotsa popeho ya majwana ana. Leha ho le jwalo, ho se ho bonahetse hore bakudi ba bangata ba atisa ho kgaqa mokedikedi e mengata e ka hlolang le yona kamele ba re ba latela keletso ena. Ho motho wa boholo bo itekanetseng, dilitara tse pedi tsa metsi ka letsatsi di lekane.	50

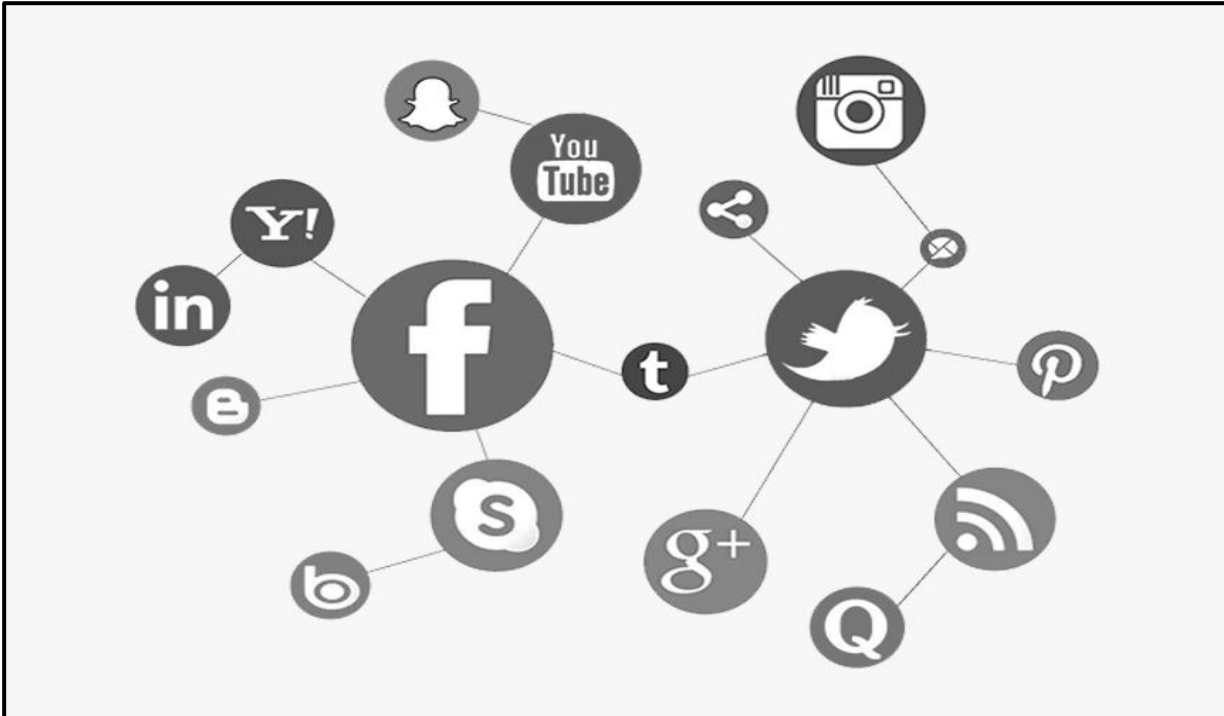
[E qotsitswe le ho fetolelwa ho tswa ho www.google business tech]

- 1.1 Ho ya ka tema, ke batho ba bakae selemong ba tshwarwang ke lefu lena? Sheba seratswana sa 1. (1)
- 1.2 Bolela ntho E LE NNGWE e bakang ho eketseha ha lefu lena hohle lefatsheng. Sheba seratswana sa 1. (1)
- 1.3 Qolla polelo seratswaneng sa 1, e re tsebisang hore lefu lena le atile nakong ya jwale. (1)
- 1.4 Ho se tshwane ho bakwa ke eng mefuteng e fapaneng ya majwana a diphio? Sheba mela ya 12–13. (1)
- 1.5 Hlalosa kamoo majwana a diphio a bopehang kateng mothong. Sheba seratswana sa 2. (2)
- 1.6 Ke ditlamorao dife TSE PEDI tse tliwang ke lejwana le tswang ka diphioyong? Sheba seratswana sa 3. (2)
- 1.7 Nnetefatsa polelo e latelang ka mabaka A MABEDI a hlahang ditabeng tsa tema.
Motho a ka nna a ikutlwa a phela ha monate athe ha a tsebe hore o na le lefu lena la majwana a diphio. (2)
- 1.8 Ke eng e o kgodisang ditabeng tsa tema hore ehlile lefu lena le teng? (2)

- 1.9 Bolela hore polelo e latelang ke Nnete kapa Mafosi, o be o nehelane ka lebaka la karabo ya hao. Sheba seratswana sa 1.
- Ha o kile wa phonyoha lefung lena, tseba hore o phetse hobane le ke ke la hlola le o tshwara. (2)
- 1.10 Mantswe ana, 'boipaballo bo molemo ho feta setlhare,' a amana jwang le ditaba tsa tema ee? (2)
- 1.11 Kgetha karabo e nepahetseng ka ho fetisisa ho (A–D). Ngola karabo e nepahetseng kapa tlhaku feela.
- Bohloko ba majwana a diphiso bo ikutlwahatsa ha majwana a ...
- A kgobokane ka bongata nqa e le nngwe.
B hola a le nqa e le nngwe.
C tsamaya ho tloha tulong e nngwe ho ya ho e nngwe.
D dutse tulong e le nngwe. (1)
- 1.12 Nehelana ka dintho TSE PEDI tse thusang ngaka ho phekola lefu lena. (2)
- 1.13 Ditaba tsa tema ee di ama batjha ka kotloloho jwang? (2)
- 1.14 Mokgabisopuo o sebedisitsweng polelong e latelang, o o thusa jwang ho utlwisisa seo mongodi a se bolelang?
- Bakudi ba bangata ba atisa ho kgaqa mekedikedi e mengata e ka hlolang le yona kamele ba re ba latela keletso ena. (3)

TEMA YA B

Boha tema ena e latelang, ebe o araba dipotso tse hlahang tlasa yona.

[E qotsitse le ho lokiswa ho tswa inthaneteng: www.google.com/apparelcare/]

- 1.15 Sepheopheo sa ho sebedisa diepe (apps) mo setshwantshong se ka hodimo ke sefe? (1)
- 1.16 Fana ka mosebetsi wa letshwao lena (1)
- 1.17 Phapano ke efe dipakeng tsa Feisibuku le imeili? (2)
- 1.18 Nnetefatsa hore thekenoloji e na le seabo ho nolofatseng maphelo a ditjhaba ka ho lekola setshwantsho sena se ka hodimo. (2)

MATSHWAO OHLE A KAROLO YA A: 30

KAROLO YA B: KGUTSUFATSO**POTSO YA 2**

Bala ditaba tsa tema e latelang, ebe o di kgutsufatsa ka ho ngola dintlha TSE SUPILENG, tseo o tlamehang ho di etsa ho nnetefatsa katleho bokamosong ba hao.

DITAELO

1. Ngola dipolelo TSE SUPILENG, tse phethahetseng.
2. Mantswe e be A SA FETENG a 70.
3. Nomora dipolelo tsa hao ho tloha ho 1 ho ya ho 7.
4. Ngola ntlha E LE NNGWE feela polelong ka nngwe.
5. Qetellong ya kgutsufatso ya hao, bontsha palo ya mantswe ao o a sebedisitseng ka masakaneng.

TEMA YA C**DIKELETSO MABAPI LE HO ATLEHA BOKAMOSONG BA HAO**

Ho atleha ke mosebetsi hobane hangata o iphumana o sa robale. Athe ka nako tse ding o lahlehelwa ke dintho tseo o di ratang pele o ka kgola ditholwana tse monate. Katleho ha e tle ho rona ka tsela e tshwanang. Ke kahoo mawa a sebeleditseng motho e mong, a ka nnang a se o sebeletse. Ho atleha ho hloka nako, maikemisetso le boinehelo bo felleltseng ho seo o se etsang hore o kgone ho fihlella ditiro tsa hao.

O hloka ho tsepamisa maikutlo ho seo o se etsang, hopola hore mmesa mohlwane ha a panye. Nakong eo o ntseng o sebetsa ka thata ho fihlella ditiro tsa hao, hopola ho leboha ka dikatleho tse nyenyane tseo o ntseng o di fumana.

Ha o kopana le diphephetso tse boima leetong lena la katleho, nahana ka tse ntle feela tseo o ka di unang maemong ao. Aha boitshepo ka hare ho wena o ipolelle hore o na le bokgoni bohle ba ho atleha. Leha o ka hloleha ka makgetlokgetlo, ikgothatse o boele o leke hape. Ha o ntse o hloleha jwalo, o ntse o ithuta dintho tse ntjha tse o hlalefisang. Katleho ha e fihlellwe ka letsatsi empa e batla boikwetliso, mamello le botshepehi nthong eo o e etsang.

E ba le taolo ho tsohle, tseba hore ha ho motho e mong ya tla jara boikarabelo ba ho o fa katleho. Katleho ya hao e mahetleng a hao. Iphapanye tsohle tse o kgelosang, o tsepamisa maikutlo ho tse o lebisang katlehong.

[Tema ya boiqapelo]

MATSHWAO OHLE A KAROLO YA B: 10

KAROLO YA C: DIBOPEHO LE MELAO YA TSHEBEDISO YA PUO**POTSO YA 3**

Bala papatso e latelang, ebe o araba dipotso tsa manollo ya setshwantsho le tshebediso ya puo.

TEMA YA D

MONYETLA!!! MONYETLA!!! MONYETLA!!!
... ya morao e tloha le sepolo!!!

Mmaditlhofa, kgomo ya mohlolo. Yona ya ho tlatsa dilitara tse leshome ka motsotso! E tswala mafahla molebe! Ipehele theko, o iphumanele yona kajeno! Romo! Lebeso! Tlala e e ba toro!!!

**Iteanye le rona hanghang:
031 268 0935/www.agric@sa.ac.za**

[E qotsitse le ho lokiswa ho tswa makasineng wa *Dis-Chem Pharmacies Summer 2019*, Leq. 87]

- 3.1 Ke hobaneng ha mmapatsi a sebedisitse phetapheto ya lentswe, 'monyetla' papatsong ee? (2)
- 3.2 Polelo e latelang, 'E tswala mafahla molebe!', e thusa mmapatsi jwang ho fihlella sepheo sa papatso ee? (2)
- 3.3 Tshohla tshusumetso e tliwang ke tshebediso ya maele a latelang ho ba reretsweng papatso ena.
... ya morao e tloha le sepolo!!! (3)
- 3.4 Sekaseka tshebediso ya makgowa feela papatsong ena. (3)
- [10]**

POTSO YA 4

Bala ditaba tsa khathunu ena e latelang, ebe o araba dipotso tse tla e latela.

TEMA YA E

[E qotsitse le ho lokiswa ho tswa lesedinyaneng la *Sowetan*, Pudungwana 2021]

- 4.1 Hlalosa tshebediso ya anastrofi polelong e latelang:
Jwale ke ba fa lerato la Russia. (2)
- 4.2 Puo ya sefahleho ya monna wa Russia e amana jwang le molaetsa wa khathunu ee? (2)
- 4.3 Tshohla kamoo leeme la bong le totobalang kateng khathunung ena. (2)
- 4.4 Hlakisa tomatso e iponahatsang khathunung ena. (2)
- 4.5 Tshohla boitshetleho ba mokhathunu khathunung ena. (2)
- [10]**

POTSO YA 5

Bala tema e latelang, o nto araba dipotso tse thehilweng hodima yona.

TEMA YA F**DISELEFOUNU DI SE NKE SEBAKA SA BA LELAPA LE METSWALLE**

1	Na o se o kile wa nahana kotsi e bakwang ke tshebediso e mpe ya diselfounu? Ke lemohile hore batho ke makgoba a diselefounu tsa bona mme he ke kahoo ho sa makatseng ha ba bitswa 'diselefounu'.	
2	Disebediswa tsohle tse ntjha tse kenang maphelong a rona, ho se na taba hore ke diselefounu kapa inthanete, di ka sebedisetswa botle kapa bobele. Thekenoloji ha e nke lehlakore. Tsohle di etsahala ho ya kamoo e sebediswang kateng. Diselefounu tsa rona di nkile sebaka sa dikhemera, diwatjhe, dikhalendara jj.	5
3	Le ka mohla re se keng ra di dumella ho nka sebaka sa ba malapa le metswalle ya rona. Di behellwe thoko hore di se utswa nako ya bohlokwa ya kopano ya lelapa. Batho ba bang o ka fumana ba buisana sephiring le 'metswalle' ya bona empa ba ntse ba robile monakedi le balekane ba bona.	10
4	Ha ho motho ya ka hanang hore thekenoloji e bebofaditse dintho ka ho fihla ha disebediswanyana tsena empa tshebediso e bohlaswa ya tsona, e siile malapa a mangata a lobokane. Dikgulgulano tsa ka mehla ka malapeng, dingangisano mmoho le dipalopalo tse hodimo tsa ho thubeha ha manyalo, sesosa sa tsona ke diselefounu. Tima selefounu o natefelwe ke bophelo.	15

[E qotsitswe le ho lokiswa ho tswa koranteng ya *Sowetan*, 29 Thakubele 2022]

- 5.1 Matshwao ana (' ') a na le tshusumetso efe moeelong wa lentswe 'metswalle' polelong e latelang?
Batho ba bang o ka fumana ba buisana sephiring le 'metswalle' ya bona empa ba ntse ba robile monakedi le balekane ba bona. (2)
- 5.2 Hlalosa sehalo se ikutlwahatsang temeng e ka hodimo. (2)
- 5.3 Lentswe 'lobokane' seratswaneng sa 4 le o thusa jwang ho utlwisisa maikutlo a mongodi ka tshebediso ya diselefounu? (2)
- 5.4 Mothofatso o sebedisitsweng polelong e latelang, o o thusa jwang ho utlwisisa ditaba tsa tema ee?
'Diselefounu tsa rona di nkile sebaka sa dikhemera, diwatjhe, dikhalendara jj.' (2)
- 5.5 Mongodi o sebedisitse lebitsomamarane lena 'Dikgulgulano' ka sepheo sefe? (2)

5.6 Polelong e latelang, ke hobaneng ha mongodi a kgethile ho sebedisa lentsewe 'disebediswanyana'?

Ha ho motho ya ka hanang hore thekenoloji e bebofaditse dintho ka ho fihla ha disebediswanyana tsena empa tshebediso e bohlaswa ya tsona, e siile malapa a mangata a lobokane.

(2)

5.7 Bolela hore polelo e latelang ke ntlha kapa mohopolo, o be o nehelane ka lebaka la karabo ya hao.

Dikgulakgulano tsa ka mehla ka malapeng, dingangisano mmoho le dipalopalo tse hodimo tsa ho thubeha ha manyalo, sesosa sa tsona ke diselefounu.

(2)

Boha setshwantsho se latelang, o nto araba dipotso tse thehilweng hodima sona.

TEMA YA G

5.8 Moelelo o otlohileng wa polelo ena ke ofe?

Re eme ka wena.

(1)

5.9 Lentsewe lena 'sephoqo' polelong ee, le ka ba le tshusumetso efe ho eo le lebisitsweng ho yena?

Bala wena sephoqo!

(1)

5.10 Kgetha karabo e nepahetseng ka ho fetisisa ho (A–D), o be o nehelane ka lebaka la karabo ya hao.

Mantswe ana 'a tla a nkgolwa' puong ya ngwanana ya emeng a re senolela eng ka maikutlo a hae?

- A tatetse ho bala
- B tenehetse ho bala
- C tshohetse ho bala
- D nyahametse ho bala

(2)

5.11 Puo ya titjhere e totobatsa ntlha ya matla le puo jwang ho ya ka sebaka seo a leng ho sona?

(2)

[20]

MATSHWAO OHLE A KAROLO YA C: 40
MATSHWAO OHLE A PAMPIRI ENA: 80